Peste Cortina de Fier, un dialog între Horia Stamatu şi Constantin Noica

Motto: *„Tot ce a fost realism socialist va dispărea (...). Eminescu va putea fi publicat în întregime (...). Ceea ce exilaţii şi condamnaţii au spus în opera lor va fi reluare şi repovestire a trecutului, ceea ce înseamnă posibilitate de a fi în viitor"* (Vintilă Horia, în „Cuvântul Românesc", mai 1989)

După citirea *Gândului despre originalitatea civilizaţiei româneşti* publicat de Noica în revista „Destin" scoasă la Madrid de Uscătescu, Horia Stamatu [(1)] – care în 1934 fusese premiat odată cu Constantin Noica, Emil Cioran şi Eugen Ionescu de un juriu format din Mircea Eliade, Mircea Vulcănescu, Petru Comarnescu, Ion I. Cantacuzino, Şerban Cioculescu, Tudor Vianu şi Romulus Dianu –, scrie în Revista Scriitorilor Români de la München despre „operatorul ontologic" noician, dând impresia celui mai normal dialog între scriitori. Că era o falsă impresie se vede din înseşi comentariile lui Stamatu.

Impresionat ca şi Constantin Noica de gândirea religioasă a celor doi mari universitari (profesorii Nae Ionescu şi Mircea Vulcănescu) în preajma cărora ambii s-au format, Horia Stamatu meditează la valenţele religioase ale „operatorului ontologic" propus de Noica. Mai precis, Stamatu îl readuce pe „întru" din mrejele filosofiei noiciene în locul de unde a fost preluat de filosoful închis şase ani pentru delicte de opinie şi apoi (pentru aceleaşi motive) urmărit până la moarte de paznicii sclaviei intelectuale din vremea materialismului obligatoriu.

Transfigurată de haloul de arhaicitate conferit de textul românesc al „Crezului" din care provine, prepoziţia „întru" a fost aleasă de traducătorii Sfintei Liturghii care n-au vrut să se depărteze de limbajul vorbit. Dar, fiindcă transpunerea românească ar fi sunat : „ cred într-unul Dumnezeu", care nu are darul de a sugera în subsidiar credinţa creştină în Treimea care este Unu, ei ar fi recurs la o inovaţie lingvistică: „ Cred *întru* unul Dumnezeu", propunându-l pe acest *„întru"* cărturăresc.

Horia Stamatu va observa că expresia *„ întru* adevăr" preia din litera sacră a Crezului prepoziţia *„întru"* cu întreaga ei greutate conferită de context. De aici ar urma că înţelesul expresiei *„întru* adevăr" nu se poate distanţa cu totul de contextul sacru.

Când în 1951 Constantin Amăriuţei şi-a luat inima-n dinţi şi s-a dus să-l viziteze pe Heidegger, el i-a vorbit filosofului retras într-o cabană din munţi despre gândirea religioasă a lui Mircea Vulcănescu şi de întemniţarea acestuia de către ocupantul sovietic al României de două ori sfârtecate: o dată în 1940 şi a doua oară în 1945, după Yalta. În termeni cât mai sugestivi, Amăriuţei i-a povestit acestuia despre *Dimensiunea românească a existenţei*, aşa cum o schiţase fostul său profesor de etică în 1943-1944, zăbovind asupra transcenderii fenomenalităţii vremelnice pe care i-o sugerase lui Mircea Vulcănescu lumea văzută ca o „carte de semne" ale întrepătrunderii lumii de aici cu lumea de dincolo. Tânărul doctorand de 28 de ani i-a mai relatat atunci şi ipoteza lui Mircea Vulcănescu după care *„ab aevum"* (însemnând în latină „din eternitate") a dat în româneşte pe „aevea", surprins să-l vadă pe Heidegger consemnând etimologia propusă cândva de filozoful român (v. „Caiete de dor", vol.I-III, Ed. Jurnalul Literar, Bucureşti, 2000-2003) ce avea să mai trăiască un singur an, schingiuit cum era în permanenţă în închisoarea din Aiud.

În paranteză fie spus, admiraţia pe care i-o trezise la Freiburg înainte de 1944 profesorului Heidegger isteţimea studenţilor săi români (Al. Dragomir, Octavian Vuia, Costache Oprişan etc.) ieşea la iveală ori de câte ori folosea substantivul *„die Lateiner"* atunci când la seminarele speciale cerea părerea doctoranzilor români. Or, de-a lungul unui deceniu şi jumătate avusese de multe ori ocazia să-i cunoască pe foştii studenţi ai lui Nae Ionescu de la Universitatea din Bucureşti sau ai lui D.D. Roşca şi Lucian Blaga de la Universitatea din Cluj. E suficient să ne gândim că din primii săi ani de Freiburg veniseră din România să-l audieze pe Heidegger Constantin Floru (trimis chiar de Nae Ionescu) şi D.C. Amzăr cu care filosoful german va păstra o legătură durabilă (v. *Jurnalul berlinez*, Ed. Romania Press, Buc., 2005). Dintre cei care ulterior au devenit personalităţi marcante ale culturii noastre l-au mai audiat pe filosoful de la Freiburg: Ştefan Teodorescu, Petre Ţuţea, Petre Pandrea, N. Balcă (autorul articolului *„Interpretarea existenţei omeneşti în filosofia lui Heidegger"*), Chirilă Popovici, Virgil Bogdan, Constantin Noica şi Vintilă Horia. În decembrie 1942 Walter Biemel scria în revista „Universul literar" că „Heidegger cunoaşte România din buna reputaţie de a fi o ţară a filosofilor, căci mereu îi vin de acolo studenţi". Din grupul ultimilor săi studenţi, Alexandru Dragomir i-a tradus în română eseul *Was ist Metaphysik?*, împreună cu Walter Biemel. Această primă traducere din anii patruzeci a fost publicată de Virgil Ierunca la Paris în 1956, la vremea când deja mai apăruseră două variante de traducere românească a unei lucrări heideggeriene, *„Feldweg"*, transpusă în româneşte în 1951 de Constantin Amăriuţei în paralel cu Ştefan Teodorescu.

Înainte de îndepărtarea sa de la Universitate, Heidegger avusese prilejul să-şi facă o idee despre cultura românească [(2)] citind cu interes revista „Saeculum", scoasă de L. Blaga între 1943 şi 1944, ce cuprindea rezumate în limba germană şi, scris de Zevedei Barbu (secretarul de redacţie), chiar un articol dedicat filosofiei heideggeriene. Peste câteva decenii (în „Revista Scriitorilor Români", München,1981), despre gândirea heideggeriană avea să scrie şi Horia Stamatu, cu ocazia traducerii eseului *Hölderlin şi esenţa poeziei* [(3)], amplu comentat şi adnotat.

Revenind la „operatorul ontologic" propus de Constantin Noica, Horia Stamatu observă pe bună dreptate că operatorul *„întru"* nu poate fi de sine stătător, aşa cum îl decupase Constantin Noica în studiul intitulat *Originalitatea civilizaţiei româneşti* (în „Destin", vol. 24-25, Madrid, 1972, p.28-30) şi în întreaga sa filozofie. Pentru că „întru" cere cu necesitate sa fie 'întru' ceva anume. Lucru pe care l-a presupus desigur şi filosoful de la Păltiniş, silit permanent să escamoteze orizontul religios al gândirii sale (v. Isabela Vasiliu-Scraba, *Noica despre arheul istoric întrupat de Mircea Eliade*, în rev. „Conta", Nr.10/2012, Piatra Neamţ, p.126-131). După Stamatu, şubrezenia presupunerii lui Noica după care „ar fi posibil" ca originalitatea civilizaţiei noastre să stea în faptul de a fi creat şi aplicat pe toate planurile ei prepoziţia ***întru*** reiese din aplicarea acestei prepoziţii la doctrina oficială a regimului instituit la noi cu forţa armatei sovietice de ocupaţie.

Neputând purta un autentic dialog cu filosoful aflat în „temniţa" în care se transformase întreaga Ţară cu graniţele ei bine zăvorâte, Horia Stamatu schiţează totuşi punctul său de vedere asupra sintezei particulare pe care o reprezintă cultura şi civilizaţia românească.

Dar înainte de a prezenta poziţia sa în această problemă, el face remarca următoare: dacă o civilizaţie este *întru* „ceva" al altei civilizaţii (în cazul de faţă al civilizaţiei comunismului sovietic), ea încetează de a mai fi „întru" acel ceva propriu prin care s-a definit ca o civilizaţie anume, şi urmează a dăinui doar în cadrul speciei, fără nici o originalitate. La întrebarea „întru *ce*" s-a definit civilizaţia românească, Horia Stamatu răspunde că *întru* creştinism: Exact cum se interzicea a se spune în cultura română păzită de ideologii comunişti, mercenari ai ocupantului sovietic. Din perspectivă istorică, Horia Stamatu observă cum civilizaţia românească a putut fi peste o mie de ani *întru* fundamentul ei spiritual oferit de acea proprie şi neobişnuită unitate de limbă şi de spirit religios. Doar după trădarea de la Yalta (1945), originalitatea culturii româneşti de inspiraţie religioasă a părut că va putea fi anihilată odată cu impunerea forţată a acelui „întru *dogmatica materialismului dialectic*". Dar nu a fost aşa. Ea nici n-a fost contrazisă, nici n-a dispărut. Pur şi simplu s-a retras în clandestinitatea în care circulau prin anii cincizeci sonetele compuse de Vasile Voiculescu înainte de a fi băgat în puşcărie precum cel din urmă delicvent, sau cum aveau să circule poeziile scrise de exilaţi sau compuse în închisoare de Radu Gyr, Nichifor Crainic şi de mulţi alţi poeţi aflaţi fără de vină după gratii, poezii cărora nici azi criticii oficiali din perioada comunistă nu le-au făcut loc în literatura română de după 23 august 1944, plasându-le într-o categorie bine îngrădită (v. lipsa scriitorilor din exil şi a poeziilor din închisori în „Istoria literaturii..." scoasă de Alex. Ştefănescu în 2006). Chiar şi refuzul *Panoramei literaturii române* (Ed. Crater, Bucureşti, 1996) a lui Bazil Munteanu (neinclusă în manualele de liceu după 1990) ne pare a fi paradigmatic. Fiindcă această valoroasă lucrare, bine cunoscută în Occident, cuprinzând mulţime de nume de scriitori marginalizaţi după 1945, precum şi nume de scriitori martirizaţi prin puşcăriile atent supravegheate de oamenii Kremlinului, a fost încă din 1945 îngropată odată cu decapitarea spirituală a României prin interzicerea capodoperelor de gând incluse în nesfârşitele liste de cărţi interzise de sovietici.

Dionisie Ghermani scria că democraţia la nivel mondial este o „iluzie întreţinută de oamenii de stat ai Vestului". Acest istoric, devenit expert în trădările vesticilor faţă de principiile democraţiei la scară internaţională, n-a fost mirat să constate în 1994 preferinţa americanilor şi a multor capitale europene pentru Moscova, considerată de ei drept „factor de ordine" în fosta arie sovietică (v. Dionisie Ghermani, *Despre Democraţie*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1996, p.82). Într-un astfel de context aşa-zis democratic devine oarecum inteligibilă raţiunea pentru care, după căderea comunismului în România şi publicarea cărţii lui Bazil Munteanu în traducere românească, *Panorama literaturii române* n-a reuşit să-i trezească pe criticii noştri din amorţeala prea îndelungatei lor „odihne" (apud. Noica) în George Călinescu.

Referitor la unitatea de limbă română, „neobişnuită în restul Occidentului", Horia Stamatu nu pierde ocazia de a consemna că limba română forţată a fi „întru *materie, Marx, Lenin şi război religios*" este „mai chinuită ca în vremea când Titu Maiorescu a dat alarma în *Beţia de cuvinte*" şi că Statul român, ca unitate de bază a civilizaţiei româneşti, este „în curs de distrugere" (p. 145).

De-a lungul timpului trecut de la adoptarea creştinismului în limba latină de către strămoşii românilor (sec. IV), s-a dovedit cu prisosinţă că pentru civilizaţia românească primordiale nu au fost formele religioase ci spiritul creştin. „Lipsa războiului religios la români este cea mai importantă notă caracteristică a civilizaţiei lor" subliniază Horia Stamatu (v. Revista Scriitorilor Români, nr. 11, 1972, p. 144).

În România, mai remarcă el, războiul religios a început să se desfăşoare în spaţiul concentraţional păzit de mercenarii ocupantului sovietic, când Nichifor Crainic, fost profesor la facultatea de teologie din Chişinău, ca să supravieţuiască regimului de exterminare, trebuia să „mărturisească superioritatea temnicerului faţă de Dumnezeu, pentru că temnicerul putea să-i dea o lingură de supă în plus, pe când Dumnezeu nu putea" (p. 145).

În opinia lui Stamatu, civilizaţia românească „s-a centrat mai mult în sacru decât în juridic" (p 145), ceea ce ar constitui o altă trăsătură de originalitate a ei. Acest fapt, ţinând de esenţe şi nu de superficialitatea formalismelor juridice, „a influenţat mult limba românească". Iar asemenea centrare de tip „organic" s-a văzut din toleranţa românilor faţă de alte credinţe religioase, la ei neputându-se nicicând întâmpla o noapte a Sfântului Bartolomeu. Numai forţata impunere de după 1945 a lui a fi „întru *materie*" a făcut ca suprema originalitate a civilizaţiei româneşti, adică excluderea războiului religios, să fie înlocuită prin contrariul ei: războiul religios permanent. Război dus şi astăzi, dacă e să ne gândim la războiul culturii române oficiale dus împotriva gânditorului Horia Stamatu (1912-1989). Sau la răfuiala de ultimă oră cu opera poetului bucovinean Vasile Posteucă, devenit în 1966 profesor la State College din Mancato, Minnesota, răfuială în care, fără jenă s-a folosit drept artilerie grea un fragment dintr-un articol „semnat" de Radu Gyr şi publicat în „Glasul Patriei" înainte ca deţinutul Radu Gyr să fi fost eliberat din temniţă (v. Florin Manolescu, *Enciclopedia exilului literar românesc*, Ed. Compania, Bucuresti, 2003, p. 581).

Semnificativ este şi faptul că după 1990 niciuna dintre editurile mari (care plătesc din greu traducerile romanelor de duzină cu care umplu piaţa de carte) nu s-a repezit să traducă teza de doctorat în filozofie a lui Vasile Posteucă (1912-1972) despre experienţa interioară în opera lui R. M. Rilke, carte esenţială pe care n-am citit-o şi mi-ar plăcea s-o citesc. Ca să nu mai amintesc de atâtea alte scrieri ale exilaţilor – încă nerecuperate de cultura română post-decembristă –, având-i ca autori pe Zevedei Barbu, Chirilă L. Popovici, Stan M. Popescu, Alexandru Busuioceanu, Petru Iroaie, Dionisie Ghermani, Mircea Eliade, Vintilă Horia, Ştefan Teodorescu, Octavian Vuia, Nicolae Herescu, D. C. Amzăr, G. Uscătescu etc, lucrări care, cu asemenea autori, ar putea desigur reprezenta pentru cititorul român contemporan exact hrana spirituală pe care o tot caută şi o găseşte atât de rar.

Isabela VASILIU-SCRABA

_____

Note:

1. Înainte de 1989, citind într-o bibliotecă occidentală volumul „Kairos" al lui Horia Stamatu mi-a părut extraordinar. Nu ştiam nimic despre autor, dar poezia sa avea un sunet pe care nu-l mai auzisem niciodată. M-a impresionat nespus. I-am citit apoi, la Biblioteca Academiei, contribuţiile din „Revista Scriitorilor Români" apărută la München şi m-a cucerit din ce în ce mai mult. Târziu de tot am aflat că Virgil Ierunca (1920-2006) a regretat toată viaţa că nu şi-a oferit nicicând răgazul de a scrie o monografie dedicată acestui emblematic scriitor al exilului românesc. Despre Horia Stamatu am scris următoarele texte: Isabela Vasiliu-Scraba, *Hermeneutica folclorului românesc la doi scriitori din exil: Horia Stamatu şi Constantin Amăriuţei*, în rev. „ Viaţa Românească", Anul XCIV, nr. 3-4, 1999, p.203-206 ; *Horia Stamatu despre MIORITA*, în rev. „Asachi" (Piatra Neamţ), Anul XI, nr. 177, nov. 2003, p.7-8; *Exilul parizian al poetului Horia Stamatu*, în rev. „Origini" (Romanian roots), vol. VII, nr. 9-10 (75-76), 2003, p.14; vol. *CONTEXTUALIZĂRI*, Ed. Star Tipp, Slobozia, 2002, p. 73-92, care se poate citi pe internet ; în volumul bilingv *Deschiderea cerurilor într-un mit platonic şi în Mioriţa / The opening of the skies in a Platonic myth and in Mioritza ballad*, Ed. Star Tipp, Slobozia, 2004, p. 38-42;

2. Înainte de 1945 cultura românească era bine reprezentată în capitala Germaniei prin Institutul Româno-German condus de prof. Sextil Puşcariu. Aici a conferenţiat C. Noica în anii patruzeci, aici s-a lansat în 1943 traducerea germană a istoriei literare scrisă (şi completată) de Bazil Munteanu precum şi *Der mioritische Raum* a lui Blaga, însoţit de un articol de prezentare a filosofului român „*Lucian Blaga als Kulturphilosoph*" publicat de Amzăr într-un săptămânal, pe 13 aug. 1944.

3. La cei 86 de ani cu puţin înainte de moarte, Heidegger şi-a rugat fiul sa-i citească la înmormântare din versurile lui Hölderlin (v. Walter Biemel în vol. Martin Heidegger, *Fiinţă şi timp*, Ed. Jurnalul literar, Buc., 1993).